

культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр. – Л., 2001. – Вип. 8. – С. 938–941.

8. Плитус О. С. Роль товариства «Рідна школа» у книжковому русі Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 27. 00. 03 / О. С. Плитус ; Рівненський держ. гуманітар. ун-т. – Рівне, 2012. – 237 с.

РЕЗЮМЕ

А. И. Левдер. Популяризация исторических знаний в художественных произведениях И. П. Крипякевича.

В предлагаемой статье впервые проанализированы рассказы и повести И. П. Крипякевича, написанные в течении 20–30-х годов XX в. Охарактеризованы этапы публицистической деятельности И. П. Крипякевича. Раскрыты особенности конструирования художественного содержания с использованием исторических фактов. Определено взаимосвязь между формой подачи исторической информации, мотивационной составляющей и функциями художественных произведений. Раскрыта роль художественной прозы И. П. Крипякевича в популяризации исторических знаний.

Ключевые слова: научно-педагогическое наследие, популяризация исторических знаний, приключенческий жанр, художественные произведения.

SUMMARY

A. Levder. Popularization of historical knowledge in I. P. Krypyakevych's works of fiction.

The article for the first time analyzes the stories and novels by I. P. Krypyakevych written during the 20–30th years of the twentieth century. The periods of publicistik activity of I. P. Krypyakevych are characterized. The features of the artistic content construction using historical facts are revealed. The relationship between the form of historical information submission, motivational component and functions of works of fiction is found. The author determined the role of I. P. Krypyakevych's prose in historical knowledge popularizing.

Key words: scientific-pedagogical heritage, popularization of historical knowledge, adventure genre, works of fiction.

УДК [37.01(477)(09)«19»]:64

С. А. Мартиненко
Донбаський державний
педагогічний університет

ПОГЛЯДИ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКУ ХХ СТ. НА ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

У статті визначено особливості української педагогічної думки початку ХХ ст.: виховання гармонійно розвиненої особистості, збереження і розквіт індивідуальності дитини у процесі трудової діяльності на національній основі. Висвітлено погляди прихильників створення української національної системи освіти засобами трудового виховання молоді (Б. Грінченко, С. Русова, С. Сірополко, Я. Чепіга, Т. Лубенець, С. Шацький, П. Блонський; В. Затонський, М. Скрипник). Обґрунтовано виникнення педагогічної тенденції реформи освіти, за якою дитячій праці було відведено роль дієвого чинника для підготовки кваліфікованого робітника.

Ключові слова: трудове виховання, українізація освіти, всебічний розвиток особистості, кваліфікований робітник.

Постановка проблеми. Зміни в соціальному, політичному та економічному житті України вимагають якісного оновлення системи підготовки кваліфікованих спеціалістів з різних галузей виробництва шляхом

удосконалення навчально-виховного процесу через модернізацію трудового виховання підростаючого покоління. Провідним завданням сучасної освіти є створення фундаментальної бази для подальшого професійного становлення й самореалізації молоді, що супроводжується постійним самовдосконаленням, духовним та інтелектуальним збагаченням, формуванням впевненості у своєму майбутньому, віри у стабільність і добробут своєї держави. Отже, виявляється необхідним дослідження питання поглядів українських педагогів ХХ ст. на трудове виховання молоді.

Аналіз актуальних досліджень. Над проблемами відношення до праці, виховання трудівника, залучення дітей до роботи дорослих, навчально-професійної діяльності молоді працюють такі науковці в галузі історії школи і педагогіки, як Л. Артемова, Б. Галузинський, М. Гриценко, П. Дроб'язко, М. Євтух, С. Єгоров, В. Живодьор, Н. Заглада, Д. Латишина, М. Левківський, С. Ликов, О. Любар, В. Мосіяшенко, М. Рисіна, А. Сбруєва, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Д. Федоренко та ін.

Окремі аспекти трудового виховання молоді в різні етапи становлення української державності (переважно ХVІ – ХХ ст.) було досліджено в роботах С. Ананьїна, І. Бугаєвича, О. Губко, І. Кареля, М. Корфа, М. Котляренко, Т. Лубенця, Б. Манжоса, О. Музиченка, В. Нечипорука, В. Родникова, В. Фармаковського, К. Ціруль, І. Пащенко, Ю. Руденко, Д. Сергієнко, Д. Сметаніна, В. Струманського, М. Ярмаченко, М. Ярошенко. Разом з тим є недостатньо дослідженим аспект трудового виховання в українській педагогічній думці початку ХХ ст.

Мета статті – аналіз поглядів видатних українських педагогів ХХ ст. на трудове виховання молоді.

Виклад основного матеріалу. Протягом ХІХ ст. система освіти царської Росії, до складу якої входили українські землі, зазнала занепаду: російськомовне навчання з початкової школи гальмувало інтелектуальний розвиток дітей інших національностей; церква обмежувала доступ до тогочасних наукових знань; велика плата за навчання перетворювала його в обов'язок для заможних людей. На початку ХХ ст. поширюється революційно-демократичний рух за оновлення й удосконалення системи освіти, за навчання рідною мовою. Для стабілізації політичної ситуації у державі цар Микола ІІ був змушений піти на поступки й у 1905 році підписати ряд указів, за якими проголошувалась свобода слова і друку, що надало можливість відродження українського шкільництва на національних засадах [1, 214–217].

Перший український журнал «Світло» (1910–1914 р.) видавався з ініціативи педагогів-патріотів Б. Грінченка, С. Русової, С. Сірополко, Я. Чепіги й

містив матеріали, що були націлені на пробудження національної свідомості, закликали на боротьбу за навчання рідною мовою. Таким чином, тенденція розвитку української педагогічної думки початку ХХ ст. у напрямі створення національної школи зі збереженням народних виховних традицій бере початок у кінці ХІХ ст. і є покликанням часу, відповіддю на соціально-економічні умови тогочасного суспільства [1, 214–217].

Ідею національно-культурного народництва протягом усього свого життя намагався запроваджувати у сферу освіти Б. Грінченко, старанно працюючи на користь створення самобутньої національної школи, повернення українцям їх рідної мови в навчальні заклади [2, 229].

Педагог був упевнений, що не вчити народ своїй мові рівнозначно поштовху до духовного спустошення нації, знищенню її особливої ментальної природи. Рідна мова, на думку Б. Грінченка, має велике виховне значення. З давніх-давен від батьків до дітей передавалися навички трудової діяльності в супроводі з відповідними прислів'ями, народними назвами окремих знарядь праці. Отже, самі слова містять у собі підказку, поштовх до конкретних трудових дій. А праця – це стрижень людського буття, і тільки вона може врятувати від лиха втрати любові і відданості до Батьківщини [3, 85–88].

Окреме місце у своїй педагогічній спадщині Б. Грінченко відвів питанням трудового виховання. Формування працьовитості педагог убачав, як необхідну умову повсякденного життя, «що забезпечує кращий фізичний розвиток, виробляє спритність і вміння володіти найнеобхіднішими інструментами». В Олексіївській школі, де працював Б. Грінченко, він запроваджував уроки ручної праці, створював майстерні. Фізичного загартування та прищеплення учням ідеї здорового способу життя, педагог вважає замало для подальшого дорослого існування. Школа повинна надати учням певні практичні вміння й навички, технічні знання [4, 11].

Відомий педагог С. Русова цілком підтримувала реформаторські погляди на систему освіти, що були широко розповсюджені в ті часи. Талановитий учитель С. Русова була впевнена, що школа нового покоління повинна бути «діяльною», відповідаючи тим самим потребам суспільства. Підвищення рівня соціально-економічного розвитку тогочасної держави спроможні були забезпечити тільки активні, творчі, здатні до самостійної праці люди. А таких спеціалістів могла виростити тільки «активна школа», де відсутній тиск з боку вчителів, а праця розуміється як специфічний метод навчання, дієвий засіб виховання [5, 110–114].

Найбільш сприятливими для створення школи нового покоління С. Русова вважає сільські гімназії, бо вони найближчі до природи, а життя в

гармонії з нею передається українцям від пращурів. Виховання в «діяльній школі» повинно використовувати працю як провідний фактор, що сприяє формуванню у дітей почуття прекрасного, гуманного ставлення до людей і всього живого. Педагог стверджувала, що залучення дітей до будь-якої трудової діяльності в школі (робота в садку, вироблення дерев'яних речей власноруч, вишивання тощо) з національним забарвленням виховання створює міцний фундамент для відродження нації, відновлення патріотизму, що складає основу для добробуту української держави [5, 110–114].

Плідно працював на ниві розбудови української власної системи освіти С. Сірополко. Дитячу працю педагог розглядав як невід'ємну складову розвитку свободи, «почуття», розуму, поваги до трудящих. Основними завданнями тогочасної школи С. Сірополко вважав підготовку учнів до самостійного, трудового життя, громадської та державної діяльності [3, 156].

Виховання у руслі національної самосвідомості можливе тільки за умов поєднання навчального матеріалу з повсякденним життям засобами трудової діяльності з етнічним українським забарвленням. Педагог підкреслював, що неможна «школу перетворювати на майстерню, а дитину – в кандидата на підмайстра» [3, 157]. Нова народна школа повинна бути «збудована на трудовому принципі» [3, 157]. Дитина, у якої пізнання світу й саморозвиток асоціюються з натхненною та творчою працею на плідному ґрунті національної самосвідомості – це мета українського виховання, вистраждана і виборена століттями. Цієї мети, на думку С. Сірополко, можна досягти тільки за умови побудови нової школи, як осередку української культури, з використанням природної спадкової схильності народу до праці [3, 157].

Активно працював над проблемою вдосконалення системи трудового виховання шкіл Я. Чепіга. Педагог був упевнений, що виховання дитини базується на природному бажанні до саморозвитку й самопізнання. У процесі розвитку дитина набуває необхідних знань і вмінь «власної праці, що залежить від стану розвитку її організму» [6, 30].

Відомий педагог-практик Я. Чепіга стверджував, що справжнє знання про світ дитина отримує тільки тоді, коли сама дієво впливає на цей світ. Кількість «уявлень», нових образів у свідомості людини напряму залежать від безпосередніх її контактів з оточуючим середовищем. Отже, необхідно створити такі умови в школі, щоб допомогти учням збільшувати кількість зазначених «уявлень», шляхом залучення їх до праці. Педагоги повинні виховувати високоосвіченого «фахівця певного знання в праці», який вміє підтримувати на належному рівні не тільки свій добробут, але й «добробут усього трудового народу» [6, 30].

Продовжив розвивати думку про залучення школярів до трудової діяльності Т. Лубенець. Педагог на освітній ниві працював за принципом народності. Трудове виховання повинно втілюватися у життя на уроках ручної праці, де діти б виготовляли елементи українського народного мистецтва (вишивання рушників, розмальовування писанок тощо).

Значну увагу у підготовці дітей до дорослого трудового життя Т. Лубенець приділяв читанню, у процесі якого виховується повага до трудящих. Учитель, готуючи тексти для читання, повинен пам'ятати, що «зображення праці сільської та фабричної повинно виступити в усьому своєму великому значенні, з благоговійним ставленням до трудівника...» [7, 552–553].

Період визвольних змагань українського народу (1917–1920) характеризується кульмінаційним піднесенням національної самосвідомості й щирим прагненням до створення своєї народної школи – українізація системи освіти. За цей час наші пращури поступово намагалися втілювати в життя вистраждану сторіччями ідею незалежної держави з власною національною системою освіти: спочатку Центральною Радою було обрано курс на відродження української народної школи, далі уряд УНР передає керівництво відповідною освітою до рук кожної нації. У грудні 1917 р. у місті Харків сформувався новий уряд і було проголошено Українську Соціалістичну Радянську Республіку. Відповідно утворилася протилежна тенденція реформи навчально-виховного процесу, представники якої під гаслами створення нової україномовної трудової школи намагалися закріпити свою владу над народом, підвищити якісні та кількісні характеристики виробництва [2, 79–83].

Питанням виховання й освіти знедолених дітей займався на практиці представник радянської школи С. Шацький, який створив «Дневной приют для приходящих детей», де культурно-просвітницькою діяльністю займалося товариство «Сетлемент». За ініціативою останнього було відкрито трудову колонію «Бодрая жизнь». Увесь устрій цієї колонії базувався на повній самостійності дітей у побутових, суспільних, моральних питаннях, що виникали в їх середовищі [8, 267].

Життя колишніх знедолених, неосвічених дітей, кардинально змінювалося, набувало сенсу й натхнення, завдяки творчій праці формувалося почуття власної гідності, відношення до себе, як до рівноправного члена суспільства. Вихователь С. Шацький наполягав на тому, що дітей до роботи необхідно залучати без примусу й покарань, а шляхом роз'яснення її значення для розвитку особистості, корисності для себе й оточуючих. Завдяки врахуванню вікових особливостей, здібностей і

схильностей малих трудівників, праця перетворювалась на ключ до дверей саморозвитку, самодостатності [8, 268–269].

Мешканці колонії ставали освіченими й підготовленими до самостійного дорослого життя, цінували і шанували трудящих, не боялися довільної роботи, були здатні забезпечити своє існування, працювати на користь держави. Плідна праця «на совість» перетворювала дітей на творчих, духовно розвинених, щирих, відповідальних, вольових, трудящих особистостей, що забезпечувало майбутнє нації [8, 268–269].

У 1919 році П. Блонським було опубліковано книгу «Трудовая школа», де детально автор висвітлив питання трудового виховання дітей різного віку, спираючись на соціально-економічне вчення К. Маркса. У своїй книзі педагог підкреслював, що школа, як основний виховний заклад для підростаючого покоління, повинна бути індустріально-трудовою, щоб надати учням політехнічної освіти, підготувати кваліфікованих робітників за різним фахом. Освітянин був упевнений, що саме машинна, а не ручна праця повинна бути основою трудового виховання, а інакше науково-політехнічна освіта перетвориться на навчально-ремісницьку [9, 286–287].

На думку П. Блонського, дитина отримуючи трудове виховання, розвивається як істота, що вміє примушувати природу задовольняти потреби людини. Трудове виховання – це виховання володаря природи. Основне завдання такої педагогічної діяльності освітянин убачав у навчанні дитини користуватись знаряддями праці, різноманітними технічними засобами. Загальна мета освіти, за П. Блонським, – це введення дитини у володіння тогочасною індустріальною культурою. Школа, яка відчужена від суспільної праці підростаючого покоління, тим більше проста загальноосвітня школа, не має жодних шансів стати органом загального навчання [9, 86–103].

У травні 1919 року Наркомос затвердив «Положення про єдину трудову школу УРСР». Спираючись на нього, основою навчально-виховного процесу ставала продуктивна праця учнів, а всі загальноосвітні заклади було перейменовано на «Єдину трудову школу». У таких школах праця повинна була гармонійно поєднуватися з навчанням учнів. Під час продуктивної праці учні мали ознайомитися з основами виробництва. До програм навчання було додано такий предмет як ручна праця. Дітей почали залучати до посильної роботи на шкільному дворі, городі, в саду [10, 55–56].

Фундамент для оновлення педагогічних поглядів на взаємозв'язок освіти, виховання і трудової діяльності, як невід'ємної складової розвитку суспільства, було закладено. На цьому ґрунті плідно працювали В. Затонський і М. Скрипник. Провідні ідеї, які втілювали у життя ці українські педагоги й політичні діячі, полягали в поширенні загальноосвітнього та професійного

навчання серед народу, формуванні високоосвіченої особистості трудівника шляхом удосконалення навчально-виховного процесу, модернізації освітніх програм, збільшення матеріальної бази шкіл з метою уможливлення створення при них трудових майстерень [11, 260–263]; [12, 112–113].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У процесі аналізу української педагогічної думки початку ХХ ст. було доведено, що за цей період часу сформувалося два реформаторських погляди на трудове виховання молоді.

У процесі дослідження було обґрунтовано, що провідним завданням прихильників українізації системи освіти (Б. Грінченка, С. Русової, Я. Чепіги, С. Сірополко, Т. Лубенця) було виховання гармонійно розвиненої особистості, збереження і розквіт індивідуальності дитини у процесі трудової діяльності на національній основі. Трудова діяльність уважалася першим кроком на шляху до пробудження національної самосвідомості, бажання відстоювати вистраждане і виборене сторіччями право на створення окремої вільної української держави з власною навчально-виховною системою, яка б увібрала в себе досвід і мудрість попередніх поколінь.

Аналіз педагогічного доробку С. Шацького, П. Блонського, В. Затонського, М. Скрипника дозволяє стверджувати, що зазначені представники радянської освіти ставили за мету побудову нової школи таким чином, щоб значно підвищити рівень підготовки кваліфікованих робітників. Головним завданням трудового виховання, спираючись на педагогічну спадщину видатних радянських вчителів-практиків цього періоду, було озброєння дитини вміннями й навичками вміло користуватися технічними знаряддями праці, а не її індивідуальний розвиток, або духовне збагачення. Зазначені педагоги працювали над утіленням у життя принципу політехнізації освіти, безпосереднього її зв'язку із виробництвом.

Таким чином, науково-педагогічна спадщина початку ХХ ст. майже повністю присвячена питанням трудової підготовки підростаючого покоління. Після довгого занепаду системи освіти на Українських землях, заборони навчання рідною мовою, для збереження етнічних традицій зародилась тенденція створення власної української школи, де праця – це основа всебічного розвитку дитини (Б. Грінченко, С. Русова, Я. Чепіга, С. Сірополко, Т. Лубенець). Після 1917 року із закріпленням радянської влади в Харкові виборолася тенденція перебудови системи освіти (С. Шацький, П. Блонський, В. Затонський, М. Скрипник), за якою дитячій праці відводилася роль ефективного чинника для підготовки кваліфікованого робітника з відповідним матеріалістичним світоглядом.

Отже, ідея формування національної української школи, у відповідь на зміни соціально-економічних і політичних умов, розвинулася у задум формування єдиної трудової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : навч. вид. / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 419 с.
2. Сухомлинська О. В. Нариси історії українського шкільництва 1905–1933 : навч. посіб. / О. В. Сухомлинська. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
3. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / [упоряд. Л. Д. Березівська]. – К. : Наук. світ, 2003. – 418 с.
4. Веркалець М. М. Педагогічні ідеї Б. Д. Грінченка / М. М. Веркалець. – К. : Т-во «Знання». – 1990. – 48 с.
5. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. / За ред. Є. І. Коваленко. – К. : Либідь, 1997. – Кн. 2 – 320 с.
6. Ананьїн С. А. Трудове виховання. Його минуле й сучасне / С. А. Ананьїн. – Книгоспілка, 1924. – 148 с.
7. Лубенець Т. Г. Педагогические беседы / Т. Г. Лубенець. – С.-Пб. : Изд. П. В. Луковникова, 1999. – С. 552–553.
8. Шацкий С. Т. Педагогические сочинения : в 4 т. / С. Т. Шацкий. – М. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1962. – Т. 1. – 503 с.
9. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения : в 2 т. / П. П. Блонский. – М. : Педагогика, 1979. – 304 с.
10. Слюсаренко Н. В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінці XIX – XX століття: монографія / Н. В. Слюсаренко. – Херсон : РІПО, 2009. – 456 с.
11. Скрипник М. О. Вибрані твори / М. О. Скрипник. – К. : Вид-во «Україна», 1991. – 617 с.
12. Морозов В. Володимир Петрович Затонський / В. Морозов. – К. : Вид-во політичної літератури України, 1964. – 136 с.

РЕЗЮМЕ

С. А. Мартыненко. Взгляды украинских педагогов начала XX в. на трудовое воспитание молодежи.

В статье определены особенности украинской педагогической мысли начала XX в.: воспитание гармонично развитой личности, сохранение и расцвет индивидуальности ребенка в процессе трудовой деятельности на национальном основе. Освещены взгляды сторонников создания украинской национальной системы образования способами трудового воспитания молодежи (Б. Гринченко, С. Русова, С. Сирополко, Я. Чепига, Т. Лубенец, С. Шацкий, П. Блонский; В. Затонский, М. Скрипник). Обосновано возникновение педагогической тенденции реформы образования, согласно которой детскому труду была отведена роль действенного фактора подготовки квалифицированного специалиста.

Ключевые слова: трудовое воспитание, украинизация образования, всестороннее развитие личности, квалифицированный рабочий.

SUMMARY

S. Martynenko. Ukrainian teachers' views to the labour education of the youth at the beginning of the XX century.

The article defines the features of Ukrainian educational thought at the beginning of XX century: upbringing harmoniously developed personality, identity preservation and flourishing of a child in the course of employment on a national basis. Clarifies the supporters of the Ukrainian educational national system formation by the method of the labour education of the youth views (B. Grinchenko, S. Rusova, S. Siropolko, Ya. Chepiga, T. Lubenets, T. shatskiyj, P. Blonskiyj, V. Zatonkiyj, M. Skrypnyk). Substantiates the

pedagogical tendency of education reform, according to which the child labour was designated as an effective factor of qualified specialists training.

Key words: *labour education, Ukrainization of education, comprehensive development of personality, skilled worker.*